

**TARBIYACHILARNI KASBIY MAHORATINI
RIVOJLANTIRISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN
FOYDALANISHNING AFZALLIGI**

Azizova Zulfiya Lochin qizi

Termiz davlat pedagogika instituti, Maktabgacha ta'lim yo'nalishi
magistranti

Annotatsiya. Maqolada maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, barkamol ta'lim-tarbiya jarayonini tarbiyachilar tomonidan to'g'ri tashkil etilishini ta'minlashda tarbiyachilarning kasbiy mahorati hamda ularning malakasini oshirish jarayonini samarali tashkil etish masalasi yoritilgan.

Kalit so'zlar: tarbiyachi, kasbiy mahorat, maktabgacha ta'lim tashkiloti.

Bugungi kunda biz tarbiyachilarining kreativligini oshirishda ko'plab xorijiy mamlakatlarning tajribasini o'rganish va o'zbek mintaletitiga mos va xos bo'lgan tomonlarini amaliyotga tatbiq etish bugungi kunning dolzarb muammolaridandir. Xorijiy mamlakatlarning ta'lim tizimi amaliyotida shaxs kreativlik sifatlarida shakllantirish yoki rivojlantirishga xizmat qiladigan ko'plab metod va strategiyalar qo'llaniladi. Ushbu metod va strategiyalarning didaktik ahamiyati shundaki, pedagoglarni o'quv materiallari yuzasidan chuqur o'ylashga majbur qiladi. Shu sababli bu metod va strategiyalarni kreativlik sifatleri nihoyatda past rivojlangan pedagoglar bilan ishlash jarayonida samarali qo'llab bo'lmaydi. Aksariyat pedagoglar o'zlarini kreativ shaxs emas, deb hisoblaydi. Ularning nazarlarida kreativlik go'yoki ular yetisha olmaydigan orzu va u faqat iqtidorli shaxslardagina namoyon bo'ladi. Bunday fikrga ega pedagoglar kreativlik sifatlariga egalik o'z sohasining yetakchilarida bo'lishiga ishonadilar. Aslida kreativlik boshqa har qanday sifat (fazilat) kabi kreativlik ham birdaniga shakllanmaydigan Kreativlik muayyan bosqichlarda izchil rivojlantirilib boriladi.

Bugungi kun tarbiyachisi bolalarga ta'lim-tarbiya berishning eng samarali yo'llarini tanlay olish mahoratiga ega bo'lishi kerak. Tarbiya berish jarayonida bolalarda nafaqat qoida va xulq-atvor meyorlari, balki barcha ijobiy fazilatlar shakllantiriladi. Buning uchun tarbiyachida pedagogik mahorat shakllangan bo'lishi lozim. Pedagogik mahorat inson tarbiyasini amalga oshiruvchi o'quv-tarbiya ishlarining samarali bo'lishiga ta'sir etuvchi muhim omillardan hisoblanadi. V.I.Andreyevning fikricha, mahorat inson faoliyatining bir turi sifatida namoyon bo'ladi. L.S.Vigotskiyning fikriga ko'ra, «atrofimizdagi kundalik hayotda ijod mavjudlikning zaruriy shartidir» Lerner ijodkorlikni sifat jihatidan yangi va o'ziga xos narsalarni yaratadigan faoliyat sifatida belgilab, ijodkorlikka o'qitish erishib bo'lmaydigan muammolar echimini

mustaqil izlash vositasini yaratishini va o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tarbiyalashni rag'batlantirish ekanligini ko'rsatadi. L.M.Popov ijodkorlikning boshlanishini tirik materiyaning aks ettirish qobiliyatidan ko'radi. Inson ko'p o'lchovli, ko'p ob'ektlilik dunyo va uning ichki dunyosini aks ettirish va o'zaro aks ettirish jarayonida mustaqil ravishda faol ishtirok etadi. Faylasuf S.S. Goldentricht, ijodning mohiyati insonga dushmanlik qiladigan faoliyat bilan mos kelmaydi. U ijodkorlikni inson faoliyatining o'ziga xos turi sifatida tahlil qilishda u «progressivlik» belgisiga e'tibor qaratadi va «ijodiy harakatning mohiyati bu yaratilish, inson va jamiyat rivojiga hissa qo'shadigan yangi progressivning tug'ilishi» ekanligini ta'kidlaydi. Haqiqiy ijod inson shaxsiyatining rivojlanishiga, insoniyat madaniyati rivojiga olib kelishi shart.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, tarbiyachining ijodiy qobiliyatini rivojlantirishda asosiy rolning uning kasbiy faoliyati va o'zini takomillashtirish istagi egallaydi. Qobiliyatlarning rivojlanishi har bir tarbiyachichi egallashi kerak bo'lgan pedagogik mahorat va qobiliyatlarga bevosita bog'liqdir.

Ma'lumki, aslida pedagogik faoliyat tabiatan ijodiy xususiyatga ega. Tarbiyachi faoliyatida kasbiy mahorat va ijodkorlik o'rtasidagi bog'liqlik qanday? Ehtimol, bu tushunchalar umuman sinonimdir? Ijodkorlik odatda jarayon sifatida tavsiflanadi, uning natijasi yangi moddiy yoki ma'naviy qadriyatlarni yaratishdir. Yangilik mezoni ob'ektiv tarkibga (ma'lum bir bilim sohasi uchun yangi) va sub'ektivlikga (shaxs uchun yangi -faoliyat sub'ektivlik) ega bo'lishi mumkin. Agar fikrlash jarayonida ijod ustunlik qilsa, u holda u o'zini tasavvur sifatida namoyon qiladi (K.K.Platonov). Tarbiyachining kasbiy mahorati ijodkorlik bilan chambarchas bog'liqdir. Biroq, bu tushunchalar sinonim emas: kasbiy vakolatli harakatlar tarbiyachining ining ijodkorligi natijasi bo'lishi shart emas.

O'qitishda ijodkorlik ko'pincha barcha kasalliklarga qarshi davolash sifatida, reproduktiv (reproduktiv) faoliyat uchun joy qoldirmaydigan dominant sifatida qaraladi. Reproductiv faoliyat, qoida tariqasida, faqat tan olinadi istalmagan, ammo ijodkorlikka o'tish. Pedagogik faoliyatda reproduktivlikning ko'p darajali tuzilishga ega ekanligi haqiqatan ham kam baholanadi: bilimlarni noaniq qayta aytib berishdan tortib, ko'plab tashqi omillarni hisobga olgan holda materialni moslashtirish qobiliyatigacha. Reproductivlik - bu o'zgaruvchan sharoitlarda o'zlarining pedagogik faoliyatini tiklash qobiliyatini va anglatadi. Pedagogik ishning ustasi - bu psixologik-pedagogik va dolzarb mavzudagi yuqori malakali mutaxassis bo'lib, u kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarni yuqori darajada qayta ishlab chiqarishga qodir shaxsdir.

Tarbiyachining kasbiy mahorat darajasi uning malakasiga (pedagogik, ijtimoiy-psixologik, differentsial-psixologik), shuningdek, kasbiy va

pedagogik fikrlashning rivojlanish darajasiga bog'liq. Pedagogik ijodkorlik yuqori kasbiy va pedagogik kompetensiyaga asoslangan bo'lsa samarali bo'ladi. Afsuski, ko'p hollarda bu kompetentsiya mavjud emas, bu didaktogen omillarga olib keladi. Haqiqiy pedagogik ijodkorlik yangilikning sub'ektiv emas, ob'ektiv mezoniga, ijodiy faoliyat natijalariga mos keladi. Pedagogik ijodkorlikni tushunishda, agar kimdir ob'ektiv mezoniga rioya qilsa, bu mezoniga o'n minglab tarbiyachilardan faqat bir nechtasi javob beradi degan fikr paydo bo'lishi mumkin. Ammo bu noto'g'ri. Ushbu keng tarqalgan xato natijani noto'g'ri tushunishga asoslangan. Darhaqiqat, o'qitish yoki tarbiyalashning ob'ektiv yangi texnologiyalarini yaratadigan tarbiyachilar juda kam. Ammo allaqachon yaratilgan taniqli usul va metodlarni birlashtirgan har qanday dars, amaliy mashg'ulot ma'lum darajada ijodkorlik natijasidir. Buni ma'lum elementlardan yangi tizimni yaratish allaqachon ijodkorlikning namoyon bo'lishi bilan tasdiqlaydi. Har bir mashg'ulotni qurish va o'tkazish ijodkorlikni talab qiladi. Har qanday dars nafaqat uni amalga oshirishning ma'lum sxemalarini, balki har doim guruhning va alohida bolalarning turli xil ijtimoiy-psixologik holatini, shuningdek har bir insonning o'ziga xos xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Xulosa qilib aytganda, biz nafaqat yangi uslub va yondashuvlarni yaratadiganlar pedagogik ijodning ob'ektiv mezoniga javob berishini isbotlovchi yana bir dalilni keltiramiz. Ta'lim natijalarining ikki turi mavjud. Ulardan biri faoliyatning funktsional mahsulotlariga (mashg'ulot, usul, texnika) tegishli. Boshqasi (va asosiysi) faoliyatning psixologik mahsulotlarini (bolalar shaxsidagi psixik neoplazmalar) nazarda tutadi. Boshqacha qilib aytganda, pedagogik faoliyatning asosiy va yakuniy natijasi - bu bolaning o'zi, uning shaxsiyati, qobiliyatlari va malakasini rivojlantirishdir. Har bir o'quvchi shaxs sifatida ob'ektiv ravishda noyob bo'lganligi sababli, samarali pedagogik faoliyat eng qat'iy mezoniga muvofiq ijodiylikdir.

Tarbiyachi - maktabgacha ta'lim tashkilotlarida asosiy shaxs hisoblanadi. Butun g'oyaviy-tarbiyaviy ishlarning sifati va qolaverssa, kelajak avlodni tarbiyalanganlik va bilish darajasi tarbiyachining g'oyaviy-siyosiy va ilmiy pedagogik tayyorgarligiga, javobgarlik hissiga, pedagogik mahoratiga va ishga bo'lgan ijodiy munosabatiga bog'liq. Bolaning o'quv faoliyatiga bo'lgan munosabati ko'proq uning tarbiyachi shaxsiga munosabati bilan belgilanadi. Tarbiyachining o'ziga xos xususiyati – uning yuksak kasb mahoratidir. Eng muhimi-bolaning ruhiyatini, yosh va o'ziga xos ruhiy-fiziologik xususiyatlarini bilishdir.

Ilk qadam o'quv dasturi bolalarning yoshini, jismoniy va ruhiy xususiyatlarini hisobga olib tuzilgani bilan har bir boladagi alohida ruhiy xususiyatning qay vaqtda va qanday namoyon bo'lishini oldindan ko'ra olmaydi, bu ish dasturda yaxshi tayyorlangan va tarbiyachining zimmasida

bo'lib, tarbiyachidan katta mas'uliyat yuklanadi va talab etiladi. Tarbiyachi o'z guruhidagi har bir bolaning jismoniy tomondan yaxshi rivojlanishi, uning oliy nerv faoliyati yaxshi ishlashi, shuningdek aqliy, axloqiy, mehnat, estetik tomondan normal tarbiyalanishi uchun yaxshi shart-sharoit yaratadi. Tarbiyachi har bir boladagi o'ziga xos xususiyatlarini yaxshi bilgan holda undagi o'ziga xos xususiyatlarni (zararli bo'lsa) yoqota borib, bolaga nisbatan qulay talab qo'yadi.

Pedagog faoliyatda vositalar, maqsadlar va natijalarning nisbatani doimo tahlil qilib borishi zarur hisoblanadi. Ular uzviy birlikni tashkil etadi, bir-biriga bog'liq bo'ladi va alohida tarzda amalga oshirilmaydi. Maqsadni amalga oshirish usuli va yo'li bu - bo'lajak natijadir. Natija yangi vositalarni tanlash yangi maqsadlarni qo'yish uchun amaliy asos hisoblanadi. Tajribada ma'lum darajada qo'llanilgan har qanday vosita natija beradi, hatto biror sababga ko'ra maqsad aniq ifodalangan bo'lsa ham natija beraveradi. Lekin maqsadi aniq ifodalangan pedagogik vositagina samaralidir. Bolalarga tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishning har bir aniq holatda umuman tarbiyada biz nimaga erishmoqchi ekanligimizni aniq bilib olmasak, samarali pedagogik vositalarni tanlash muvaffaqiyatli bo'lishini tasavvur qilish qiyin.

Mohir tarbiyachi - bu yuqori madaniyatli, o'z sohasini chuqur biluvchi, turdosh fan va san'at saholaridan xabardor, umumiy va xususan bolalar psixologiyasini yaxshi o'zlashtirgan, ta'lim –tarbiya metodikasini to'liq egallagan mutaxassisdir". Tarbiyachilik qobiliyatini egallash uchun ko'p o'qish va bilish zarur. Tarbiyachi qonun va qoidalarini aniq bilish kerak. Bundan tashqari ta'lim-tarbiya samaradorligini oshiruvchi texnologiyalarni to'liq egallagan bo'lishi, ularning har biridan aniq vaziyatlarda o'rinli foydalana bilish, tashxis qo'ya bilish zarur. "Bizning pedagogik mehnatimizda hamma narsani deydi professor Y.P.Ikara "Qobiliyat hal qiladi" ammo tarbiyachilar uchun qobiliyatga yo'l odatda qanchalar murakkab va qanchalar uzoq".

Bugungi kunda barkamol avlodni tarbiyalashda yoshlarni intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish va ularning har tomonlama rivojlangan shaxs etib voyaga yetkazish – davlatimiz siyosatini ustivor yo'nalishga aylangan. Chunki jismoniy sog'lom ma'naviy yetuk shaxslargina buyuk kelajakni yaratadi.

Mamlakatimizda Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim muassasalari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida kompyuter o'yinlari tarbiyalanuvchilarning ushbu qiziquvchanlik xususiyatini oshiradi. Natijada,

ularning aqliy rivojlanishi shakllana boradi. Multimediali kompyuter o'yinlari tarbiyalanuvchilarning qiziquvchanlik xususiyatini oshirishi quyidagilar asosida namoyon bo'ladi:

1) ekranda ko'rsatiladigan o'yin obyektiga animasiya samarasi berilgan bo'lishi va ular doimiy ravishda harakatlanib, jilolanib turishida; 2) tovushda; 3) musiqada; 4) animatsiyada; 5) multifikasiyada.

O'yin davomidagi ushbu «kompyuterli» psixologik-pedagogik ta'sirlar yosh bolalarning faqat qiziquvchanlik xususiyatini oshiribgina qolmasdan, balki bilim olishga bo'lgan ishtiyoqini ham oshiradi. Yuqorida keltirilgan ma'lumotlardan ma'lum bo'ldiki, maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni tarbiyasini shakllanishida axborot texnologiyalari ya'ni, multimedialardan foydalanish uni MTTlarda samarali qo'llash hozirgi kunning asosiy masalalaridan biri hisoblanadi.

Multimedia vositalarini tayyorlash va bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish metodikasi shaxsiy kompyuterlar multimedia texnologiyasining asosiy texnik vositasi hisoblanadi. MTTlarning ta'lim-tarbiya jarayonida foydalanishda qo'shimcha vositalar - kompakt disklar, turli xil taqdimotlar, slaydlar va hokazolar talab etiladi. Multimedia vositalaridagi ta'lim-tarbiya materiallari dinamik xarakterga ega bo'lib, ular animatsiya bilan berilgan bo'ladi. Ta'lim tizimida foydalanib kelinayotgan an'anaviy ko'rgazmali materiallar statik xarakterga ega. Masalan, tarbiyachi A harfini an'anaviy usulda o'rgatish mobaynida, bolaga uning qog'ozdan yoki kartondan yasalgan shaklini ko'rsatadi (statik vosita). Multimedia vositasida ko'rsatilganda A harfi kompyuter (monitor) ekranida tebranib, bolalarning diqqatini o'ziga jalb etadi (dinamik vosita). Hozirgi kunda turli xil multimediali ta'lim vositalarini ishlab chiqish va ularni ta'lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish jadal rivojlanayapti. MTTlari ta'lim-tarbiya jarayonida ulardan foydalanish metodikasi ishlab chiqilmagani uchun tarbiyachi-pedagoglar multimedia vositalarini multimedia texnologiyasi sifatida qabul qilmoqdalar. Kezi kelganda shuni ham ta'kidlab o'tish kerakki, multimedia vositalarini ishlab chiqaruvchi maxsus muassasadan tashqari, har bir MTT tarbiyachilarining o'zlari tayyorlashi mumkin bo'lgan dasturli va rolli multimedia vositalarini (DVD-disk) qo'llash mumkin. DVD video diski multimedialarning texnik vositasi sifatida bir necha afzalliklarga ega. Diskdan foydalanib, o'rganiladigan materialni bosqichlar bo'yicha to'la, ba'zi hollarda alohida elementlarini ko'rish mumkin, zarur bo'lganda material qayta namoyish etiladi. DVD video diskda sxemalar, rasmlar, grafiklar ham joylashtirilgan bo'ladi. Multimedia texnologiyasining didaktik vositalari ta'limning didaktik talablariga to'la mos keladi.

MTTlarida multimediali kompyuterli ta'limni amalga oshirishning asosiy talablaridan biri - bolalarning kompyuter savodxonligini shakllantirish va

ularni kompyuterda mustaqil ishlashini ta'minlashdan iborat.

Tarbiyalanuvchilarning kompyuter savodxonligini shakllantirishdan asosiy maqsad ta'lim-tarbiya jarayonini amalga oshirishda kompyuterdan foydalanishga qaratilgani sababli, tarbiyachi o'zining nazorati ostida «Sichqoncha» yordamida turli ta'lim o'yinlarini, matematik amallarni, ekologik topshiriqlarni va shularga o'xshash vazifalarni bajartirishga o'tadi. Tarbiyalanuvchilar «Sichqoncha»dan foydalanish bo'yicha to'la amaliy malaka va ko'nikma hosil qilganlaridan so'ng mustaqil ish bajara boshlaydilar. Bu holda ham tarbiyachi ularning ishini doimiy kuzatib turadi.

MTT tarbiyalanuvchilarida kompyuter savodxonligini shakllantirishning yana bir qulay tomoni shundan iboratki, multimedia texnologiyasidan foydalanish jarayonida tarbiyalanuvchilarning bilimni baholash ham kompyuter xotirasiga kiritilgan test savollari, rasmlar, o'yinlar, mashqlar, taqdimotlar orqali amalga oshiriladi. Bu holda tarbiyalanuvchilar berilgan savollarga to'g'ri javob topishlari shart.

Xulosa qilib aytganda, Kadrlar tayyorlash Milliy dasturida belgilanganidek: «Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mehanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq-atvorlarni andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohatlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruchi kuchidir» deyiladi.

Ma'lumki, maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirishdan iborat. Ushbu maqsadni amalga oshirishda hozirgi asr-axborot asri ekanligidan kelib chiqqan holda maktabgacha ta'lim muassasalarida ta'lim-tarbiya jarayoniga axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish davr taqozasidir.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyachilarining asosiy vazifalari bolalarda iqtidor va qobiliyatni yanada o'stirish, ularning bilim olish istiqbolini rivojlantirishdan iborat.

Shunga ko'ra, tarbiyachi mashg'ulotlarda turli o'quv pedagogik dasturlardan, elektron qo'llanmalardan, pedagogik o'yinlardan foydalansa tarbiyachi va tarbiyalanuvchi o'rtasidagi to'siq yo'qoladi, bolalarning xarakteri kengroq ochiladi. Bolalarda kuzatuvchanlik, xotira diqqati kuchayadi chunki, mashg'ulotda majburiy bilim berish bo'lmaydi, bilimni ixtiyoriy qabul qilish orqali ijobiy natijaga erishadi. MTMLarda pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish kunning dolzarb muammolaridan biri bo'lib hisoblanadi.

Kuzatishlar shuni ko'satadiki, 80-90 % bolalar kompyuter o'yinlarini o'ynashga qiziqishar ekan. Bundan dalolat beradiki, yosh bolalarni qiziqishlariga qarab turli xildagi o'yinlar, mashg'ulotlar, rangli tas'virdagi chizmalarni ko'rsatish orqali ularning dunyoqarashini, axloqiy madaniyatini

shakllantirish mumkin ekan. Ushbu maqolada mazkur masalalarga oydinlik kiritildi va uning nazariy jihatlarini yoritishga harakat qilindi.

Adabiyotlar ro'yxati

1.F.R.Qodirova, Sh.Q. Toshpo'latova, N.M.Kayumova, M.N.A'zamova "Maktabgacha ta'lim prdagogikasi". "Tafakkur". Toshkent/2019 y

2.D.A.G'afforova, "Tarbiyachunung kreativligi va kompetentligining oshirish mexanizmlari" magistrlik dissertasiya ishi. Termiz davlat universiteti. 2020 y

3. Xoliqov A. Pedagogik mahorat. -T.: Darslik. Iqtisod -moliya, 2011.- 420 b.